

בין פריס לירושלים

פרקים בהגות יהודית בת זמננו בצרפת

בעריכת יאיר אורון

המכון לתכנון מדיניות
ביחסי ישראל והתפוצות

הוצאת שוקן
ירושלים ותל-אביב

ENTRE PARIS ET JÉRUSALEM

**Morceaux choisis de la pensée
juive contemporaine en France**

Édité par Yaïr Auron

תרגום: אלי בר-נביא

©
Copyright by Schocken Publishing House Ltd., Tel-Aviv
נדפס בישראל, תשמ"ז - 1986, Printed in Israel

סידור: מונליין
הדפסה: א.ג.ל.

ISBN 965-19-0197-7

זה מגרש מעל פניו את הדורות הצעירים של הגולה וגורם לאדישותם של המבוגרים. החלשה זו יוצרת פסיויות: קשה להעלות על הדעת מה עשויה להיות תגובת הגולה נוכח גל חדש של אנטישמיות! אולם היש פתרון כלשהו? שהרי אין גולה זו מסוגלת, מעצם טבעה, לתפוס את מהותה האמיתית ולפעול על-פי הנחיות תודעתה. המת, אין לו "תודעה"! הגולה אינה יכולה לתפוס כי הציונות, המהווה את "הצדקת חייה", היא למעשה שלילתה וקצה שלה עצמה: הגולה מתה בעיניה שלה.

הציונות חיונית היום לגולה, רוח החיים היחידה שנותרה לה. אך לדידה, הפכה הציונות למיתוס הפועל מחוץ לרעיון הציוני עצמו, רעיון מופשט ומחשבת-שווא מטרידה, אידיאה נטולת חיים. ציונות זו, שנולדה אחרי 1948, אין לה ולא כלום עם הציונות המקורית. זוהי אידיאולוגיה של ייאוש. היא היתה לאידיאולוגיה של הגלות. ואין זה הפעוט שבפרדוקסים שייחשפו כאן: הציונות הפוליטית היא התיאוריה היחידה של הנצחת הגלות! ציונות חדשה זו, שהיא אמתלה יותר מרעיון, דומה כשתי טיפות מים למה שהפכה הציונות במדינת-ישראל, דהיינו אידיאולוגיה בשירות המדינה ובשירות ענייניו של ממשד, המשמשת לו פרגוד והצדקה יחידה לשלטונה. אידיאולוגיה של המצב הקיים, כלומר של המשבר — משבר הנורמליות ומשבר הגולה, שאת פתורנו אפשר למצוא רק בשינוי מהפכני של מצב קיים זה. שתי הציונויות הן אחיות תאומות, מעוררות זו את זו ומחזקות האחת את רעותה. מבנה שלטוני אחד קיים בגולה ובישראל, מבנה המקבל את הגושפנקה שלו משתייהן גם יחד. ממשד בעל אינטרסים זהים. יחסה של הגולה אל ישראל הוא יחסן של שתי "ציונויות" אלה: יחס מזויף; ואכן, אין זה יחס של פנים-אל-פנים, יחס קהילתי ועממי, אלא יחס של שני מוסדות (זה של מדינת ישראל וזה של הגולה, היוצרים יחד את הציונות הזאת בעלת חזות חדשה). סיכומו של דבר: יחס בין שני חללים, יחס תיאורטי והזייתי, אך לא נטול סיבות ותוצאות פוליטיות וחברתיות. החיים והעם גורשו מחיק היהדות, שהפכה לרשמית, לטובת ההנצחה והחיזוק של שלטון הבורגנות הגבוהה, הכלכלית או הפיננסית, המאיישת את תפקידי המפתח במוסדות אלה, ושל ההיררכיה המוסדית, הנחשבות כיום ל"עם היהודי" הרשמי. רעיון הנורמליות אינו רעיון פילוסופי מעורפל ו"תמים" מבחינה סוציו-פוליטית. הוא מקפל בתוכו ומחזק מבנה שלטוני מסוים. וכך, התהליכים המתחוללים בעם היהודי ו"מסתור" התודעה היהודית מאז 1948 אינם פרי המקרה או פרי קללה משמים, ויש לזקוף אותם לחובתו של העם היהודי. לכל דבר יש משמעות עמוקה, לכל דבר יש הסבר. יש סיבות, יש אחראים ואין איש חף מפשע. רק אם נשתחרר מן הגישה הפטליסטית, הכופה הכנעה ללא הבנה, נוכל להתמודד עם המציאות. פרובלמטיקה זו, שאותה אנסה להבהיר כאן, תאפשר לנו לתפוס הרבה מאוד דברים...

הציונות שלאחר 1948, אין פירושה אפוא בהכרח... ציונות. אי לזאת, כאשר הדיאספוריסטים החדשים, שצצו שוב באחרונה, רואים ב"כשלונה" של ציונות זו את

שמואל טריגנו

השאלה היהודית החדשה

רומא או ציון?

ביקורת הציונות הפוליטית, הנחשבת למודרנית היחידה בהיסטוריה היהודית בת-זמננו, אינה מהווה, מבחינתי, הגנה משתמעת על הגולה. ה"דיאספוריזם" — דהיינו גולה ההופכת את גלותה, גלות שלא נכפתה, אלא נבחרה מרצון, לאידיאולוגיה פוליטית או תיאולוגית — אין בכוחו להוציא את היהדות ממשברה ולשאת את עתיד הציונות והעולם היהודי.

מבחינה היסטורית הגלות אכן הובסה באושוויץ, ואם אומנם היתה הציונות לתנועה היהודית המודרנית היחידה, תבוסת הגולה היא הסיבה לכך. האין נסיונה העיקרי של הגולה מאז אושוויץ... הציונות וישראל? באורח פרדוקסלי היתה הציונות להצדקת הקיום היחידה של הגולה, שכן היא ייצגה את המשך הניסיון של הנורמליזציה! היא המהות עצמה של הגולה המודרנית. העובדה כי ניסיון זה שוב לא התרחש בגולה, לא היה בה כדי להטריד את התודעה היהודית, ובלבד שהכל יימשך על-אף הסתירה הפנימית שבציונות הגלותית?²

בדומה לרוח-רפאים, המתקיימת אף שאין לה קיום, כאן אף שם, נותרה הגולה "על תלה" על-אף כשלונה ההיסטורי והמרתה לציונות. כאן מצוי ההסבר לנזילותו ולאי-ממשותו של הקיום הגלותי. הגולה היא כמו אשה מתה הממשיכה לחיות בכוח תעלול תיאורטי. כל חייה מתמקדים בישראל, אחדותה הקהילתית נבנית סביב הציונות, מוסדותיה מתבססים על התמיכה בישראל, אך היא נותרת... גולה. אין הגולה מסוגלת לחיות את חייה אלא דרך ישראל! היא, כשלעצמה, רוקנה מתוכן,³ ובחירתה באופציה הציונית היא סיבת הסתירה הפנימית שבמצבה וכופה עליה יחס סכיופרי עם ישראל, שדרכה, ודרכה בלבד, היא חיה. להיות בלי להיות ואף על-פי-כן להיות. מצב טרגי באמת (כלומר לא יהודי), אשר בו חייבת הגולה להתכחש להווייתה, לקיומה, לכושר יצירתה, על-מנת לכבוש את הווייתה, את קיומה, את כושר יצירתה... בשעה שאלה אף אינם קיימים בה, אלא במרחק אלפי קילומטרים ממקום מושבה. היחס שאותו מקיימת הגולה עם עצמה, טבוע במשתמע בחותם השלילה העצמית האופיינית לניכור. זהו מצב הרה-תוצאות, שכן קיומה של רוח-רפאים חיוורת וריקה מתוכן מונע ללא תקנה כל התחדשות של החיים; דחליל

הוכחת אמיתם, אין זה אלא שקר! שהרי אין מדובר עוד בציונות בתור "שיבת-ציון", כי אם באידיאולוגיה של שלטון. בייחוד שוכחים הם, כי הוויתור על הציונות, דווקא כשמדובר בזיוף, אינו אפשרי, שכן משמעותו של ויתור מעין זה היא חשיפה מפחידה של אותה גווייה החבויה זה ארבעים שנה — הגולה. במקרה זה היתה הגולה מתמוטטת ומתפוררת. ביום-הכיפורים 1973 הבחינה התודעה היהודית במיתה זו שבחיים: אם אושוויץ נוסף מתחולל בנורמליזציה — ואומנם מה שהורגש במלחמת יום-הכיפורים הוא אושוויץ ממשמש ובא — הרי אין היהדות חיה ואין היא מסוגלת לחיות; או אז, כפני תודעה זו המושלכת ארבעים שנה אחורנית, נחשפות בדיעבד ארבעים שנות אשליה, בריחה וקלות-דעת... חזיון-התעתועים של הקיום היהודי המודרני.

מה שנכשל היום אפוא הוא ציונות-דמי זו. מה ששרוי במשבר הוא האשליה וההזיה הגלותית, ולא הרעיון עצמו של שיבת ציון.

אף-על-פי-כן, קיימת במשבר בן זמננו תופעה חשובה מהמתמוטטות של ציונות מדומה זו, של מבנה-על אידיאולוגי זה שלאחר 1948. כותתי לכשלונה של הציונות כאידיאולוגיה, כממשיכת הנורמליזציה היהודית (האמנציפציה) עוד לפני 1948, וזאת כבר בימיו של הרצל, מיד עם ניסוחה⁵.

במהותה, הציונות הפוליטית היא נורמליזטורית, ובאורח יעיל יותר ומעמיק יותר מן הדיאספוריזם, שכן הציונות מייסדת את המדינה — הקובעת והמגדירה את הנורמה — ולכן היא המהווה גם כלי לביצוע הנורמליזציה וגם תוצאתה. "להיות ככל האחרים" — כלומר, בלשוני: להיות כאלה הדוחים את האחרות⁶ — פירוש הדבר (ובפרט בעידן הלאומיות) להקים מדינה⁷, לייסד את המוסד המבטל את השוני, המונה, המקטלג, המזהה, הכופה את מרותו, המנתק את הרב-שיח הקהילתי בהפכו את עצמו למתווך בין בני-האדם: בהעמידו את האדם בפני החלל הריק ובפני הקהילה התיאורטית שאותה הוא מייצג — בפני הלא-כלום⁸... את כל אלה לא היה הדיאספוריזם יכול לבצע — לא עמדו לרשותו האמצעים לכך, שכן היה נטול בסיס טריטוריאלי אפשרי. כיוון שכן, נוכחים אנו לדעת עד כמה חסר אחריות היה הדיאספוריזם הנורמליזטורי (האמנציפציה), אשר ביקש "לנרמל" את היהודים, להפוך אותם דומים לאחרים, בשעה שאחרים אלה היו שרויים בעידן המיסטיקה של המדינה, הלאומניות וה"קיסריות בנות אלף השנים", בעוד שהגולה לא היתה מסוגלת לחקותם. התאבדות קיבוצית בשם חלום שלא היה בו ממש. לידם של הנורמליזטורים הגלותיים היה לקח אושוויץ ברור למדי: יש צורך במדינה כדי להיות ככל האחרים.

כך הגשימה הציונות הפוליטית את האידיאולוגיה שצמחה בגולה, בכטחה ובנאמנות יותר משעשתה הגולה; וכתוצאה מכך היא גילמה את ההיסטוריות של היהודים בעולם המודרני, אפילו — וכייחוד — מבחינתה של הגולה. הנורמליזציה הציונית

היתה אותנטית, בתור שכזו, מן הנורמליזציה הגלותית: היא בלבד קיבלה על עצמה את תוצאותיה הסופיות.

החלום הגלותי היה הציונות, אך חלום זה נישל את הגולה מעצמה⁹. ואומנם, הציונות חשבה על עצמה כעל ישות שונה תכלית השינוי מן הגולה. מבחינה סובייקטיבית, היא ביקשה לייסד יהדות מנוגדת לגולה; אך מבחינה אובייקטיבית, היא המשיכה את הנורמליזציה. כמו בתהליך הנורמליזציה, היה צריך להיות שונה תכלית השינוי מכפי שהיו היהודים במשך אלפיים שנים: להיות ככל האחרים. והיה באמת הבדל סובייקטיבי: הציונות נטתה להיות ככל האחרים באורח פעיל (המדינה, ה"אוטר-אמנציפציה"), ולא עוד באורח פסיווי כדוגמת הנורמליזטורים הגלותיים (להמתין לקבלת ה"אמנציפציה" מידי המערב). אך מבחינה אובייקטיבית, היא השתייכה עדיין לזהות הגלותית, אף-על-פי שדרך ביצועה היתה שונה. הציונות, כמובן, לא יכלה לתפוש מצב אובייקטיבי זה. מבחינה סובייקטיבית, הלכה הציונות בכיוון ההפוך לגולה, והיא אכן ניסתה לפרוץ את גבולותיה. אך במקום לפרוץ קדימה ולהרחיק לכת ממנה, היא פרצה לאחור. בפרספקטיווה זו, כפי שהיהדות של הגלות הוצאה אל מחוץ (חוק) המערב, כך אמור היה קץ הגלות — הציונות — להוות את שיבתה אל (חוק) המערב. הציונות יצאה מן המערב אל ארץ-ישראל ומדינת ישראל, אך עדיין מיקמה אותן במערב. לצאת את המערב ולשוב אליו כעת ובעונה אחת: יציאה לכאורה. לצאת את מצרים ולשוב אליה כעת ובעונה אחת: זה עגל הזהב. כמובן זה היתה ה"שיבה" הציונית שיבה אל הישן¹⁰: שבו אל המקום שממנו יצאו. ביקשו להכניס לסוגריים, לשכוח, אלפיים שנות היסטוריה יהודית, לצמצם אותן ללא כלום. הציונות יצאה את המערב בחיצוניותה אך לא בפנימיותה.

ואולם החזרה אל האמת של היהדות אינה יכולה להיות היפוך פשוט של הגלות, חזרה אל המערב, כי הגלות מעולם לא היתה יציאה או גירוש מן המערב! זוהי אמת כה פשוטה, אך כה נשכחת מלב... אם היתה פעם גלות, היה זה ביחס אל ציון. כלומר ביחס אל היהודיות העמוקה לא פחות מאשר אל הקריה הממשית. חורבן הבית הוא הרבה יותר מסתם הרס של מונומנט גיאוגרפי! הגלות קדמה למערב עצמו. היא אף מציינת את חבלי לידתו של העולם הזה. המערב נולד מגלותה של היהדות. הוא הוא גלותה של היהדות. היהדות אינה חלק מן המערב ולא אל המערב היא שבה. הוא מציין מבחינתה של כלבד בניסיונה ההיסטורי — אמת, השלב הארוך והמשמעותי ביותר — אך אין היהדות מוזהה אתו בשום פנים ואופן. השיבה הינה המצאה של עולם אחר. השיבה אינה הניגוד הסימטרי של הגלות, שכן אין היא שייכת למסגרת הדואלית והטרמיניסטית של התודעה המערבית: גלות הניצבת באורח נצחי אל מול שיבה (בלתי-אפשרית אפוא כאמיתותה). אין היא בבחינת מאבק נגד ניכור שבמקור: היהודים, על-פי תפישה זו, אינם ככל האחרים משום שהאחרים נידו אותם. אך מדוע נידו אותם? משום שלא דמו להם די...

ה"אחרות"¹¹ היהודית נתפשת אפוא כמקוללת וכמשוללת אותנטיות עד לייאוש. היא נתפשת ביחס של תלות וכניעה פצועה אל המערב. באספקלריה זו מן ההכרח אפוא, כי היהודים יתקנו את "הפגם התורשתי" שלהם ויהיו ככל ה"אחרים" על-מנת שיתקבלו בקרבם: מן ההכרח כי יעברו תהליך של נורמליזציה – אין היהודי אלא מה שה"אחרים" עשו ממנו. תקופתנו כולה ניזונה מתפישה (מוטעית) זו¹². על-מנת להשתחרר ממבט זה המגדה אותו, חייב היהודי לשוב אל שדה-הראייה שלו, להתקבל בו ולשאת חן בפניו.

במקום לבקר את המבט המגדה אותו ולהשתחרר ממנו, הוא מכיר בלגיטימיות המלאה שלו ובסמכותו עליו. כתוצאה מכך חייב הוא לתקן את עצמו מבחינה פסיכית, פיסית ואינטלקטואלית¹³, כדי להשתחרר מאשמתו. זהו יסוד הפילוסופיה של הנורמליזציה! עקרונה הוא עיקרון של בוז ליהודיות, שלילתה מן היסוד: ניכורו המהותי של היהודי, כניעתו הנצחית, וכל זאת בשם השחרור, התחייה והבנייה מחדש של האדם היהודי! פרדופס נפלא... כניסה אל בית-סוהר בתופים ובחצוצרות. אין הנורמליזציה יכולה שלא להתנהג כך, שהרי מסגרתה המחשבתית היא המערב, ועליה לקבל את מושגי המערב. אגב כך היא מאמצת את תדמית היהודי בעיני המערב מאז ומעולם: האות ולא הרוח, הבשר ולא הנשמה, הארץ ולא השמים, הייחודי ולא האוניוורסלי, העֵבֶד ולא האדון, הגלות ולא השיבה, המוות ולא החיים. כך נכפו על הציונות הפוליטית¹⁴, משום שאיפתה להתקבל במערב ולהפוך לתורה רציונלית ויחידה, שני פגמים מלידה;

— אי-האפשרות להצטרף למערב, מאחר שהמערב דוחה את היהדות (אושוויץ, אושוויץ...), ומאחר שהיהודיות אינה במערב (אך את זאת אין הציונות יכולה לדעת).
— אי-האפשרות להיות יהודי של ממש. מאחר שדוחים את היהודיות החיה ומאמצים את ההגדרה הממית והשלילית שבה מגדיר המערב את היהודיות. אי-לכך, חייבת הציונות הפוליטית לוותר על היהודיות כדי למערב אותה, בלי שתוכל לעשות זאת, מאחר שאין היהודי מקובל במערב אלא כיהודי המתכחש לשמו ולקיומו האובייקטיבי. לשון אחר, הציונות ניסתה לאתר מקום ליהודיות, מקום שאותו היא מונעת ממנה בה בשעה במקמה אותו בשום-מקום. היהודיות עמדה אפוא בפני דילמה זו: על-מנת להתקיים (במערב), היה עליה לוותר על קיומה! הציונות הפוליטית רויית ייאוש ופסימיות לא-ין-סוף, שכן דרך אותה ציונות מבצבצים הניכור והשעבוד דווקא ולא השחרור המיוחל. מִצְדָּה, ולא ירושלים הבנויה, היא האובססיה של הציונות.

הנורמליזציה והציונות הפוליטית ביססו את מפעלן ואת מסר ה"שחרור" שלהן על רעיון הניכור היהודי, הראשוני והמהותי... ה"שחרור" באמצעות הנורמליזציה נתפש ונחוזה כמרד של עבדים המגדירים את עצמם ביחס אל האדון. המדובר הוא, אם כן, בשחרור, באמנציפציה של עֵבֶד אשר נפשו תישאר כנועה אפילו יהיה בלתי-חלוי

באדונו וניצב "לצד" אדונו; בתוכו פנימה הוא מכיר בלגיטימיות של מרותו, אינו מתקומם נגד סמכותו, ותופש את עצמו ביחס אליו. ה"אמנציפציה" היא מלה שאינה יכולה לעלות אלא על שפתי האדון. הנורמליזציה שבויה בדואליזם הדטרמיניסטי של המערב.

כיוון שכך, כל שחרור שהוא לא יהיה, לגבי הגולה בראש ובראשונה, אלא שחרור חיצוני ("שוויון הזכויות האזרחיות..."), אשר הושג במחיר של ניכור עמוק. במערב הופרו היהודים כיהודים בתנאי שלא יהיו עוד יהודים. עמדה של שלילה. מבחינה זו הם מגלמים את גורל האדם המודרני: אורח המציית כלפי חוץ לחוק המדינה, ו"אדון" הנהוג כרצונו "בביתו". סתירה אידיאולוגית של המדינה. אשליה של חופש ושוויון. ההשכלה על-פי מנדלסון, התיאורטיקן שלה, הכריזה כי על היהודי להיות "גרמני בצאתו ויהודי בביתו..." הנורמליזטורים הסתפקו בחופש מדומה, בשוויון למראית-עין: קץ הגלות החיצונית, התחלה סכיזופרנית, ומערבית מאוד, של הגלות הפנימית. פתרון הנורמליזציה נמצא בחלוקה בין חוץ ופנים, בין גוף ורוח; הגוף היהודי התקבל בקריה – חידוש, אך חידוש פורמלי בלבד¹⁵ – ואילו על ה"רוח" נגזרה עדיין האפלה, העולם הבא, המוות, העדר זכות קיום במערב – דהיינו, הפנים. ואולם "פנים" זה הוא הרבה, הרבה יותר ממה שהמערב מסוגל לתפוש: הוא היהודיות כולה וחיותה – "אחרותה" – שגורשו ממנו ונקלטו בו. היהודים, כמו הנשים, נידונו למעמקיו האפלים של הבית. הם היו כאן בלי להיות כאן... שלילה זו של מהות היהודיות אינה שונה מן השלילה הנוצרית והמערבית עתיקת-היומין, להוציא את האישור שניתן ליהודים לנטוש את הגטו; הסכימו לראות אותם בקריה. אולם הוציאו אותם מן הגטו בתור "גוויות", גופות "נטולות נשמה", הזיות, צורות ריקות מתוכן, כדוגמת הנשים הללו העטופות ברעלותיהן, כרוחות-רפאים אשר יצאו אל מחוץ להרמון האסור. היהודים נותרו אפוא התעלול העיקרי של השיח המערבי. השאירו את נפשם בסתר הגטו, וכיוון שהם יצאו את הגטו, שוב לא היתה לו זכות קיום: הרסו אותו. מחיקת הזיכרון הן של ההסתרה והן של הנסתר; חיסולה ההדרגתי של היהודיות, אשר שרידיה, אותן "גופות" יהודים שקופים ונטולי ממשות, הגיעו לבסוף לאושוויץ והפכו לאפר, גופות עצמים אשר היו לחומר: סבון ואהילים... ניתוק זה בין הפנים והחוץ נהיה דרמטי וקורע-לב בשביל היהודיות והתודעה היהודית. הוא המפתח להבנתן של שתי המאות האחרונות. וחיבור זה כולו אינו נובע אלא מסתירה זו.

הציונות הפוליטית והעולם היהודי בכללותו שרויים היום בממד החיצוני, בניכור. זהו הסימן לשקיעתם, שכן הם ניתקו משורשי חייהם.

השיבה לא היתה אפוא בנורמליזציה הציונית, אלא אשליית השיבה, והיציאה מן העבדות – אשליית היציאה. הציונות הפוליטית שרירה עדיין בגלות, על-אף האוטונומיה והעצמאות. בה בשעה שהיא שללה את העבדות, היא המשיכה אותה אל

